EVROPA 2020. – NOVA GASNA KRIZA?

Rad prikazuje i prognozira događaje 11 godina nakon poslednje Evropske gasne krize. Cilj rada su projekcije i događaji koji se odvijaju i ukazuju mogućnost suočenja Evrope s nestašicama ili manjom opskrbom tog strateški važnog energenta, a koji bi mogao da dovede do redukcije prirodnog gasa i utiče na cene tog energenta, samim time i na gospodarstvo Evrope i sveta. Države Evrope aktivno provode mere za smanjenje rizika nestašice gasa kao energenta. Aneksija Krimskog poluostrva, kompleksan odnos Rusije i Ukrajine, Evropska unija i sankcije Rusiji, stanje međuovisnosti za distribuciju i kontinuirani sporovi su operacionalni određeni pojedinačni činioci u ovome radu. Opasnost nestašice ili manje opskrbe gasom prethodi ako Gazprom prekine isporuku Naftogasu (Ukrajina), a kao osnova prognoze je završetak desetogodišnjeg ugovora o snabdevanju i distribuciji gasa koji završava 31. decembra 2019. Pregovaranja o novome ugovoru provode se uz medijatora – Evropsku komisiju. Gazprom diverzifikuje distribuciju gradnjom i završetkom Severnog toka 2 na severu Evrope i Turskog toka na jugu Evrope.

Metode istraživanja koje autor koristi su: metodom analize i sinteze uočene procese i pojave dovodi u vezu s širim problemima koji se javljaju u regionu, koristi proverene hipoteze iz lične doktorske disertacije, uobičajene statističke metode, metodu apstrakcije i konkretizacije i metodu deskripcije svih relevantnih događaja. Rezultat istraživanja može da bude osnova za saznanja u ovome području, doprinosi razumevanju gasne industrije kao i njenog daljnjeg razvoja i strategije u regionu. Zaključak je da je diverzifikacija gasnog snabdevanja neophodna za celovitost i sigurnost Evropske unije te za daljnji razvoj i rast BDP-a.

Ključne reči: Gazprom, gasna kriza, distribucija gasa Evropa, Evropska komisija, energetske strategije, Krim, sankcije Evrope i SAD-a

* Interdompaneli - ParkettCO Austrija grupa, Hrvatska, s.pokos@interdompaneli.hr

1. Gazprom

Gazprom je najveća i najvažnija ruska i globalna energetska tvrtka. Treba da razlikujemo Gazprom od Gazpromnjefta. Gazpromnjeft je kompanija Gazproma preko koje Gazprom deluje. Neke od delatnosti Gazproma su: geološko istraživanje, proizvodnja, transport, skladištenje, prerada i prodaja gasa, gasnog kondenzata te distribucija i proizvodnja toplote i električne energije. Gazprom nastoji da ostvari svoj strateški cilj – lider među globalnim energetske preduzećima na nekoliko načina od kojih bih istaknuo ispunjavanje svojeg naučnog i tehničkog potencijala.¹ Najveće rezerve prirodnog gasa na svetu pripadaju Gazpromu s 17 odsto udela u globalnim rezervama, te s čak 72 odsto u ruskim rezervama. Osim toga, Gazpromu pripada i najveći svetski transportni sustav gasa. Neki od trenutnih velikih projekata su: razvoj gasa na Yamal poluostrvu, arktičkom polu, istočnom Sibiru i ruskom Dalekom istoku, kao i niz istraživanja i proizvodnih projekata ugljikovodika u inostranstvu. Gazprom se ističe kako proizvodnjom, tako i izvozom izvan bivšeg SSSR-a, a najveći je izvoznik zemnog prirodnog gasa u svetu (LNG-a). Tržište LNG-a mnogo brzo raste. Pomoću novih inicijativa i u okviru postojećeg projekta Sahkalin II Gazprom nastoji da ojača svoju poziciju na LNG tržištu. Ništa manje značajna nije ni proizvodnja električne i toplotne energije.

Od decembra 2016. godine Grupa Gazprom razvija 151 naftno polje u Rusiji. Područje naftnog i gasnog područja Nadim-Pur-Taz u autonomnom području Jamal-Nenets ostaje glavni proizvodni centar za Gazprom. Grupa razvija uljne depozite prvenstveno u autonomnom području Yamal-Nenets i autonomnom području Khanti-Mansi - Jugra, kao i u regijama Tomsk, Omsk, Orenburg i Irkutsk i Pechora.² Van granica Rusije glavne aktivnosti Gazprom Grupe uključuju istraživanje nafte i gasa, proizvodnju ugljovodonika, isporuku usluga i nabavka novih naftnih i gasnih dobara u ključnim svetskim regijama. Grupa Gazprom posluje u Africi, CIS-u, Europi, Latinskoj Americi, Bliskom Istoku i Jugoistočnoj Aziji.³

Tabela I. Vlasnička struktura Gazproma (udio u %)

RF zastupana Federalnom agencijom za upravljanje državnom imovinom	33,37
Rosneftgaz *	10,97
Rosgazifikatsiya *	0,89
ADR nosioci	26,86
Ostale pravne osobe i pojedinci	22,91
Ukupno	100,00

Izvor: <http://www.gazprom.com/investors/stock/>, tvrtke koje kontrolira ruska vlada.

¹ "O Gazpromu", <https://www.gazprom.com/about/> (8.7.2019.)

² "Russias gas pipelines", <https://demarse.ru/hr/design-construction-and-management-of-main-gas-pipelines-russias-gas-pipelines-a-map-and-a-diagram.html> (8.7.2019.)

³ "Company overview", <https://www.gazprom-neft.com/company/at-a-glance/> (8.7.2019.)

Slika 1. Vlasnička struktura Gazproma

2. Prenos i skladištenje gasa

Gazprom neprestano gradi nove pogone za prenos gasa i nadograđuje postojuće. Gazprom je unazad pet godina naručio oko 6.900 hiljada kilometara gasovoda u Rusiji. To nije neuobičajeno s obzirom da Gazprom poseduje najveći svetski transportni sastav gasa. Najveći deo se sastoji od UGSS-a ⁴Rusije. UGSS nije samo prevoz, već obuhvata proizvodnju, preradu, prenos, skladištenje i distribuciju gasa u evropskoj Rusiji i zapadnoj Sibiriji. Značaj UGSS se očituje u tome što prenosi gas od bušotine do krajnjeg potrošača. UGSS ovu veličinu pokazuje pouzdanost i neprekinuto snabdevanje gasom, čak i pod visokim opterećenjem. Neki od razloga za to su: centralizovana kontrola, znatna razgranatost i paralelni transportni pravac. Gazprom Grupa, takođe, poseduje gasovod na ruskom Dalekom istoku, Sakhalin - Khabarovsk - Vladivostok, Sobolevo - Petropavlovsk-Kamčatski.

3. Prisustvo Gazproma u regiji

Tokom minule godine Gazprom je mnogo investirao u Turski tok.⁵ Već krajem ove godine prva linija trebala bi da počne s radom. Planirano je da Turski tok započinje na obali evropskog dela Turske u blizini Kikoi. Isporuka gasa je u Luleburgazu za turske kupce. Isporuka za evropske kupce je granični prelaz između

⁴ "Unified Gas Supply System of Russia", <https://www.gazprom.com/about/production/transportation/> (8.7.2019.)

⁵ "Turkstream", <https://www.gazprom.com/projects/turk-stream/> (8.7.2019.)

Turske i Grčke u Ipsali. Projekat je u skladu sa svim standardima zaštite životne sredine. Tehnologije gradnje i rada za podzemni gasovod predviđaju minimalan uticaj na životnu sredinu, geologiju morskog dna. Gazprom je sklopio kratkoročni ugovor s hrvatskim „Prvim plinarskim društvom“ (PPD).⁶ Ugovor je produžen do 2027. godine i njime se Gazprom obvezao isporučiti jednu milijardu prostora metara gasa godišnje. Nemačka je izgradnjom gasovoda Severni tok⁷ omogućila direktne poslove s Rusijom, i donela korist i drugim članovima EU-a. Naime, time Nemačka može da bez posrednika i uticaja sa strane, ugovara i realizuje svoje poslove s Rusijom za gas. Ali, u isto vreme kad je to sebi omogućila, pridružila se SAD-u u sprečavanju izgradnje Južnog toka, koji bi ruskom gasu omogućio monopolni položaj na balkanskom tržištu, ostavivši balkanske zemlje da zavise od milosti svojih suseda koji su bolje umreženi u evropsku mrežu gasovoda. To je najteže pogodilo Bugarsku i Srbiju. One su ostale bez dodatnog dolaznog pravca gasa, ali i bez zarade na njegovom transportu preko svojih teritorija dalje na zapad, sve pod izlikom da su ovako manje zavisne o ruskom gasu. U to su ih uveravali Amerikanci, stiskajući ih da se okrenu kupovini njihovog duplo skupljeg tečnog gasa, koji će im dostavljati preko LNG terminala. Nemačka je pvela EU u novu politiku oslanjanja na vlastite snage jer Trampova Amerika više nije tako pouzdan saveznik kako se to decenijama unazad Evropljanima činilo. Bugarski predsednik Bojko Borisov je na istanbulskom kongresu, proizvođače nafte i gasa obavestio o izgradnji europskog centra za prikupljanje gasa u Bugarskoj. Objavio je i da je, nakon Mađarske, i Bugarska s Gazpromom potpisala sporazum o izgradnji bugarske dionice kraka Turskog toka, čime se odmah pridružila i Srbija. Srbija se, među ostalim, pridružila zbog podrške EU-a, Nemačke i Turske. Turska je novi veliki igrač u naftno-gasnom biznisu između Europe i zemalja proizvođača nafte i gasa u njezinom susedstvu. Politika oslanjanja na sopstvene snage EU-a na Balkanu se ostvaruje putem balkanske mreže gasa, ali i oživljavanjem Berlinskog procesa. Berlinski proces je u Trstu, iz dosadašnje uglavnom deklarativne faze, evoluirao u konkretniju i opipljivu fazu Berlin plus procesa. Domaćin tršćanskog skupa, talijanski ministar spoljnih poslova Anđelino Alfano, kao glavni njegov cilj istaknuo je realizaciju do sada definisanih projekata, u prvom redu energetskih i infrastrukturnih, kako bi se i preostalih šest balkanskih zemalja integrisalo u EU, ali tako da i one 'uzmu svoju sudbinu u svoje ruke'.

Interesi velikih sila susretali su se na Balkanu. Velike sile nastojale su raznim pritiscima (npr. ucene naftom i gasom) osigurati svoje interese.⁸ Balkan se tome nije učinkovito odupirao. Zanimljivo je promatrati hoće li se bolje odupirati sada

⁶ "PPD i Gazprom", <https://www.ppd.hr/ppd-i-gazprom-potpisali-dugorocni-ugovor-o-opskrbi-prirodnim-plinom-v14> (8.7.2019.)

⁷ "Nordstream 2 – project rationale", <https://www.nord-stream2.com/project/rationale/> (8.7.2019.)

⁸ Prvulović Vladimir (2006.): "Ekonomska diplomatija, Treće dopunjeno izdanje", Megatrend univerzitet primenjenih nauka, 7

kada interese balkana deli i EU. Verovatno će to doprineti boljoj opskrbi naftom i gasom. Od raspada SSSR-a čiji je pristup bio pretežno vojni, Rusija se okreće ekonomskoj ekspanziji pomoću nafte i gasa i time čini zavisnima veliki broj zemalja. Evropa najviše gasa uvozi iz Rusije. Posledično Evropa zavisi od ruskog gasa. Rusija je najveći snabdevač energije za Evropsku uniju. Ruski gas snabdeva četvrtinu ukupne potrošnje Evropske unije. Rusija doprinosi sa oko 7% ukupne potrebe energije u Evropskoj uniji, te doprema 37% nafte, 24% prirodnog gasa, 18% tečnih goriva, 14% nuklearne energije, te 7% obnovljive energije.⁹ S obzirom da je svesna važnosti dobrih odnosa s Rusijom, Evropska unija je najveći ulagač u ruski energetski sektor. EU i Rusija sarađuju na velikim projektima. Gazprom s evropskim partnerima (francuski Total i norveški „Statoil Hidro“) gradi dva ključna gasovoda prema Evropi. Severnim tokom, gas će ići iz Barentovog mora u severni i srednji deo Evrope.

Južni tok ključni je projekat za jugoistočnu Evropu.¹⁰ Rusija je to prepoznala i uspeła da pridobije sve zemlje čija im je teritorija značajna za realizovanje projekta. Ključni sporazum postignut je između Gazproma i ENI (italijanske naftne industrije). To je važno jer se gas prenosi preko Crnog Mora, Bugarske prema Italiji i Srbiji (južno i severno). Uloga Kazahstana i Turkmenistana također nije zanemariva. Kazahstan i Turkmenistan pristali su da njihov gas ide na Zapad preko Rusije. Izazov za Gazprom svakako predstavlja pomorski transport. Naime, Gazpromovi konkurentni - velike naftne kompanije poput „Shella“ i „Ekkona“ imaju svoje tankerske flote. Zbog toga se i Gazprom okreće izgradnji LNG tankera. Gazprom je pokazao interes i za navodna nalazišta gasa u severnom i južnom Jadranu. Glede vlasničke strukture Gazproma, treba da se ima na umu da je vlasnik Gazproma ruska vlada. Dmitrij Medvedev bio je direktor Gazproma pre nego što je stupio na dužnost predsednika Rusije. U zadnje vreme sukob s Ukrajinom ima negativan uticaj na Rusiju. Ukrajina je podeljena među sobom. Postoje dve regije s različitom istorijom i različitim jezicima. Istočni deo je priklonjen Rusiji, a zapadni se zalaže za nezavisnost i okretanje Evropskoj uniji. Ostaje i pitanje Krima. Na Krimu su živeli Tatari. Krim je u 18. veku anektiran od Rusije. Za doba SSSR-a Tatari su proterani s Krima. Nakon SSSR-a mogli su da se vrate nazad. Dva veka kasnije Krim je pod upravom (administracijom) Ukrajine. Nakon toga, tadašnji predsednik SSSR-a Nikita Hruščov 1954. poklanja Krim Ukrajini, ali Ukrajina je tada pripadala SSSR-u. Tada se taj potez doimao rutinski, ali danas ima brojne posledice za obe države. Danas je, osim Tatara, većina stanovništva ruskog porekla. Krim je izuzetno važan za Rusiju zbog geostrateških interesa. Krim omogućuje Rusiji pristup većim morima. Razumevanje inte-

⁹ “Gas Export and Enhancing Reliability of Gas Supply to Europe”, <https://www.gazprom.com/press/news/conference/2019/export-to-europe/> (8.7.2019.)

¹⁰ Bursać, Dejan, “Južni tok i alternativni putevi snabdevanja energijom na balkanu, Institute for political studies”, <http://www.ips.ac.rs/publications/juzni-tok-i-alternativni-putevi-snabdevanja-energijom-na-balkanu/> (8.7.2019.)

resa ključno je za razumevanje sledećih događaja. Ukrajinski predsednik Viktor Januković, krajem 2014. godine, našao se u nezavidnoj poziciji. Zbog vrlo teške ekonomske situacije u državi morao je izabrati, ili će Ukrajina da pristupi EU, ili će da uzme velik zajam (15 milijardi dolara) od Rusije. Naravno, vezujući se još više za Rusiju, Ukrajina bi bila bliže Evroazijskoj uniji zajedno sa Belorusijom, Kazahstanom i Rusijom. Ukrajinski predsednik na kraju je izabrao ruski novac. U glavnom gradu Ukrajine, Kijevu, ova odluka podstakla je velike proteste. Naravno, u organizaciji protesta i protest samom ulogu su imali i strani faktori. Činilo se da je ovaj pokret dobio novu dimenziju – borba protiv korupcije. Protest je dobio mnogo nasilnu notu (stradanje više od 100 ljudi) i ujedinio do sada nespojive političke smerove. Zatim je predsednik Januković pobjegao u Rusiju. Opozicija je organizovala nove izbore u maju 2015. godine. Sada sledi reagovanje Rusije. Tokom zadnjih dana protesta, Putin je naredio iznenadne vojne vežbe na granici sa Ukrajinom i u ruskoj bazi na Crnom moru, na Krimu. No, to nije bilo sve. Naoružane osobe u neoznačenim uniformama i maskama preko lica okružili su vazdušne luke i regionalne zgrade vlade na Krimu. U takvim okolnostima, Krim je glasao za prorusku vladu i donesena je odluka o održavanju referenduma o budućnosti Krima. Kao što je ranije pomenuto, velik dio Krimske populacije je ruskog porekla. Na referendumu stanovnici su morali da odluče da li žele da se pridruže Rusiji, ili žele da vrate Ustav Krima iz 1992. i da je Krim deo Ukrajine. Zvanični rezultat iz Autonomne Republike Krim bio je 96,77 odsto glasova za integraciju regiona u Rusku Federaciju sa odzivom birača od 83,1 odsto.¹¹ Međutim, mnoge države ne priznaju taj referendum. Npr. Evropska unija, SAD, ukrajinski i krimski Tatari, osudili su odluku i proglasili referendum neispravnim jer nije u skladu s ukrajinskim Ustavom i međunarodnim pravom. U martu 2014. godine, krimski je parlament proglasio nezavisnost od Ukrajine i zatražio pridruživanje Ruskoj Federaciji. Samo dan kasnije, 18. marta 2014, Rusija i Krim potpisali su sporazum o pristupu Republike Krim i Sevastopole Ruskoj Federaciji. Već krajem meseca, na generalnoj skupštini UN-a ovaj je sporazum proglašen nevažećim i ilegalnim.¹² Sredinom aprila 2014, ukrajinski parlament proglasio je teritorij Krima privremeno okupiran od strane Rusije. Poput Evropske unije, i SAD i Kanada, pokušali su da izvrše pritisak na Rusiju da odustane od aneksije Krima. Nešto kasnije, Putin je održao dva govora, u kojima je osudio zapadnjačko licemerje i proslavio pobjedu, koju je dobio ' bez ijednog pucnja i bez ljudskih žrtava '. U svom sledećem govoru, Putin je slavio ' povraćaj kući ' Krima.¹³ S druge strane, Januković je aneksiju Krima nazvao tragedijom. SAD i EU ubrzo su odredile sankcije. Sankcije su uključivale stav-

¹¹ "Crimea - Encyclopaedia Britannica", <https://www.britannica.com/place/Crimea> (8.7.2019.)

¹² Roy Allison(2014): „Russian ‘deniable’ intervention in Ukraine: how and why Russia broke the rules“, Oxford Academic, *International Affairs* Volume 90, Issue 6, 1257

¹³ Myers L. Steven, Berry Elen (2014): "Putin Reclaims Crimea for Russia and bitterly Denounces the west", *The New York Times*

ljanje na crne liste ljudi povezanih s događajima na Krimu i Putinove saveznike. Osim toga i neke banke su završile na crnim listama. Na crnim listama uglavnom se nalaze moćni poslovni ljudi kojima zabrana ulaska u SAD predstavlja veliki problem za redovno poslovanje. Osim poslovnih ljudi na listi su i političari. Ipak, Banka Rusije trpi značajne poteškoće. Njezin rejting opada usled toga što više ne može da koristi neke kreditne kartice. Osim zabrane ulaska u SAD, crna lista podrazumeva zabranu korišćenja američkih dolara u poslovanju što je, ako uzmemo u obzir činjenicu da su dolari najzastupljenija valuta koja se koristi na 87% globalnih finansijskih tržišta, mnogo teška posledica. Kapital se značajno smanjio u Rusiji, a i agencije su smanjile kreditni rejting Rusije. Osim teških udaraca na Rusku privredu, Evropska unija i SAD su obećale Ukrajini 16 milijardi dolara kredita za pomoć u sanaciji njene ekonomije. Kada je reč o interesima koje Rusija ima u celokupnoj situaciji, jugoistočni je region Ukrajine od velikog značaja, jer je on ekonomski najrazvijeniji deo Ukrajine, te je njegova industrija gotovo potpuno povezana sa ruskom industrijom. Takođe, 60% proizvodnje se izvozi u Rusiju. Ekonomski analitičari su došli do zaključka da bi, ukoliko izgube rusko tržište, mnoge fabrike u Ukrajini bile zatvorene, a velik broj ljudi bi dobio otkaz. Mnogi evropski lideri smatraju da bi Evropa trebalo ozbiljno da radi na redukovanju zavisnosti uvoza nafte i gasa iz Rusije i tu je fokus krize u Ukrajini¹⁴. Geografska lokacija Ukrajine i činjenica da su cevovodi za izvoz nafte i gasa izgrađeni (za vreme postojanja SSSR-a) upravo kroz ukrajinski teritorij, čini Evropu zavisnom od dogovora između Moskve i Kijeva. Sve je rezultiralo potrebom da EU uskladi svoje politike¹⁵ o Ukrajini s interesima osiguravanja dopremanja energije. Moguće posledice krize u Ukrajini su različite i mogu uticati na svetsku trgovinu i to kroz smanjenje ruskog uvoza i ruskog ograničenja izvoza energije. Po svemu sudeći, EU bi prva mogla osetiti posledice. Naime, Dojč Banka je objavila mišljenje da su najizloženije francuske banke koje su imale potraživanja od Rusije u iznosu od 51 milijardu dolara. Ukoliko trgovina bude pogođena krizom, to će najviše uticati na Nemačku, čijih se 3,3% izvoza kreće prema istoku. Kada je reč o energiji, Nemačka uvozi oko jednu petinu uglja i četvrtinu nafte iz Rusije, dok Finska uvozi 100% prirodnog gasa i više od dve trećine nafte, takođe iz Rusije. Dakle, zavisnost Evropske unije od situacije između Rusije i Ukrajine snažna je i jasna, pa su trgovina i privreda navedenih zemalja međusobno zavisne, stoga je bitno da se krizom u Ukrajini upravlja i tako ublažava njen uticaj.

¹⁴ "EU, Russia confident about Ukraine gas transit deal, despite tense talks", <https://www.euractiv.com/section/energy/news/eu-russia-confident-about-ukraine-gas-transit-deal-despite-tense-talks/>, (8.7.2019.)

¹⁵ Berković Svetlan (2006.): "Diplomacija i diplomatska profesija", *Urban – Media*, Dubrovnik, 15

4. Ruski interesi u Ukrajini

Tokom krize na Krimskom poluostrvu i sukoba između proruskih pobunjenika i ukrajinske policije te vojske koji su bili intenzivni u jugoistočnoj Ukrajini, nije bilo naznaka za rešavanje situacije. Moskva je izbegavala učešće u sukobima. Iz tajnih službi i ekonomske diplomatije jasno je da sukob i dalje postoji i očigledno je da Kremlj ne odustaje od Ukrajine. Zapad ne želi da se odrekne Ukrajine. Zapad krši nepisani sporazum da Rusija, posle raspada SSSR-a, ima upravno pravo u zemljama bivšeg SSSR (uključujući i Baltičke Republike). Na drugoj strani, bez Ukrajine, Rusija se bavi i njihovim uticajem na postsovjetske carinske unije koji predstavljaju konkurenciju Evropskoj Uniji i stoga, Rusija pozicionira kao alternativa globalnim političko – ekonomskim snagama. Značajniji i gotovo nezamisliv razlog zašto je jugoistok Ukrajine važan za Rusiju. Putin je rekao da je to ekonomski najrazvijeniji deo Ukrajine, i skoro je u potpunosti povezana sa ruskim ministrom industrije. Kao i 1. januara 2009. radi dospelog duga Gazpromu, neadekvatnog održavanja gasovoda i neovlašćenog povlačenja gasa iz sustava, naznake su da novi ugovor između ruskog Gazproma i ukrajinskog Naftogaza neće biti potpisan. To bi značilo prestanak dobave i distribuciju gasa kroz ukrajinske gasovode. Prekid transportovanja ruskog gasa kroz ukrajinske gasovode prema Evropi značio bi nove redukcije prirodnog gasa za ceo niz država istočne i srednje Evrope. Istorijski kompleksan odnos Rusije i Ukrajine oko transportovanja i opskrbljivanja prirodnim gasom su doveli do prve gasne krize krajem 2005. godine¹⁶ kada je oboren Leonid Kučma proruski predsednik. Tada je Gazprom radi nepostignuća željene cene gasa u novome ugovoru smanjio isporuke samo za Ukrajinu, pa je Ukrajina pod pritiskom potpisala novi ugovor. Međutim krajem 2007, Gazprom opet vrši pritisak, pretnjom isporuke gasa i zbog dospelih dugovanja. Prelaznim dogovorom februara 2008. se dogovor postigao, međutim kako je dug Ukrajine rastao, tako su ga i osporavali. Gazprom je prestao distribuirati gas Ukrajini 1. januara 2009, a zatim i celoj Evropi nekoliko dana kasnije što je potrajalo gotovo 20 dana. Tada su evropske države Srednje Evrope bile prisiljene da uvide redukcije gasa, smanjile su prvo količine industrijskim potrošačima, što za sobom povlači manju proizvodnju i ostale povezane probleme kao i milionske gubitke. Gasna kriza 2009. završila je potpisivanjem desetogodišnjeg ugovora između Gazproma i Naftogaza i taj ugovor ističe 31. decembra 2019, a novi još nije potpisan. Verovatni razlozi da Rusija i Ukrajina ne postignu dogovor i potpišu novi ugovor su političke prirode, geostrateški i poslovni. Autor ovog članka je približio to u stručnom članku iz 2014. godine.¹⁷ Nakon velike gasne krize 2009. Rusija preduzima strategiju izgradnje dodatnih distributivnih gasovoda kao diverzifikaciju tokova za distri-

¹⁶ Stern P. Johnatan (2005): "The Future of Gas and Gazprom", *Oxford University Press*, 60

¹⁷ Pokos Siniša (2014): "Ekonomska diplomatija u odnosu na uticaj predsedničkih ovlašćenja" *The Business Review*, Cambridge, 9

buciju Evropi. Prvih godina nakon te gasne krize Evropska unija je podržavala Rusiju u takvoj strategiji. Izgrađen je Severni tok, snadbevački smer koji direktno spaja Rusiju i Nemačku, zatim je započet i Južni tok koji je bio planiran kroz Crno more da se distribuje gas za za države istočne i južne Evrope, međutim radi svetske krize i recesije 2008/2009 godine je projekt propao, jer se Evropska komisija usprotivila radi smanjenja potrošnje gasa izazvane recesijom. Rusi nisu potpuno odustali od tog snadbevačkog smera te su nastavili gradnju novim smerom preko Bugarske i imenovali ga Turski tok. Rusi su na severu krenuli u gradnju Severnog toka 2, novog gasovoda po ruti postojećeg. Nakon Ukrajinske krize i aneksije Krima od strane Rusije, Evropske države rade politički pritisak i uvode delimične sankcije, međutim kako Nemačke banke delimično finansiraju projekt i preduzeća iz Nemačke i Evrope sudeluju u izgradnji - projekt ide prema kraju.¹⁸ Gazprom je diverzifikovao transport gasa, Severni tok 2 još malo i pušta se u pogon. Za Turski tok završetak izgradnje je predviđen za 2021. godinu, tako da Gazprom više neće imati potrebu snadbevanja korišćenjem Ukrajinskih gasovoda, osim u manjim volumenima koji možda neće da budu dovoljni za održavanje gasnog sustava na minimumu. Predviđanja su da to neće biti do 2021. godine, do tada Ukrajina nastoji pregovorima maksimizirati Ugovore o snadbevanju. Evropska komisija sudeluje u medijaciji ugovora. Rusi nude produženje aktualnog ugovora, ali na neobvezujući broj godina, zatim traže garancije Evropske komisije da će ukloniti regulative koji Gazpromu ne dozvoljavaju ili opterećuju gradnju novih opskrbnih smerova kao i poništavanje arbitražnih sporova koji se vode između Gazproma i Naftogaza. Ukrajina traži od Gazproma da zakupi 60 milijardi m³ snadbevačkog kapaciteta kroz njihove postojeće gasovode uz obavezu plaćanja bez obzira na realizaciju snadbevanja. Evropska komisija podržava ugovor na 10 godina, ali ne podržava inzistiranje na količini gasa. Za sada u pregovorima nema konačnog dogovora, pa Naftogas najavljuje povećanje količine uskladištenog gasa 12 milijardi m³ gasa koje stavlja na raspolaganje Evropskim državama, pojedine države jugoistočne Evrope već sada se snadbevaju i pojačavaju zalihe gasa pa čak i gas potreban za celu jednu godinu (Mađarska). Gazprom slabi pozicije lokalnih kompanija na gasnom tržištu, kako bi Gazprom posredničke kompanije sustavno ostvarivale dominantne pozicije. Ruski uticaj dopire i obuhvata sami vrh vlasti Evropskih država te obeležava povećanje ruskog kapitala lokalnih gospodarstava Središnje i Istočne Evrope i vodi u smeru kleptokratske liberalne demokratije. Ruska interesna sfera rezultise liberalizaciji gasnog tržišta Evropske unije, što je na istoku već rezultisalo monopolskom pozicijom Gazproma. Naime, situacija deluje da je liberalizacija omogućila i otvorila istočnoevropska tržišta različitim preprodavačima, ali sav gas kojim trguju dolazi iz istog izvora. Bezbednost distribucije gasa zavisi samo o jednom dobavljaču postaje instrument političkog pritiska, viđenog

¹⁸ Pokos Siniša (2019): "Uloga ekonomske diplomatije u strateškom preuzimanju naftnih kompanija Jugoistočne Evrope," Megatrend Univerzitet, 17

za vreme i nakon Ukrajinske gasne krize 2009.¹⁹ Dominacija na gasnom tržištu otvara prilike za korupciju koja može umanjivati i promeniti vladavinu prava kao i jačati terorizam. Ekonomija Evrope ima za cilj nisko korišćenje ugljenika, a zavisnost o ruskom gasu usporava taj smer. Problem je istočnoevropskih država što se u velikoj meri i dalje koriste termoelektranama na ugljenik za proizvodnju električne energije, a sve zato da se diverzifikuje proizvodnja energije, jer potpunim korištenjem gasa postale bi potpuno zavisne i izložene ruskim ucenama oko cena i dobave gasa. Ruski spoljnopolitički ciljevi su približavanje Evropi, ali na način da se preko istočne Evrope putem energetske zavisnosti politički podčini, umesto da zbližavanje podstiče većim nivoem demokratije. Rusija tim spoljnopolitičkim ciljevima usmerava istočnu Evropu prema smanjenju jedinstva Evropske unije i provode takozvanu retrogradnu tranziciju za slabljenje institucija vlasti Evropske unije. To Rusiji omogućava izbegavanja bilateralnih odnosa sa Evropskom unijom i otvara smer multilateralnih pojedinačnih odnosa s državama.²⁰ Primer je odnos s mađarskim predsednikom vlade Viktorom Orbanom koji se pokazao kao saveznik Rusije unutar Evropske unije, koji promoviše takozvanu hrišćansku liberalnu demokratiju i zasebne stavove prema pitanjima u Evropskoj uniji (npr. azilantska kriza i energetska nezavisnost).

5. Zaključak

Diverzifikacija gasnog snabdevanja je neophodna za celovitost i sigurnost Evropske unije, daljnji razvoj i za rast BDP-a. Bitno je i istaknuti projekcije za budućnost koje prikazuju da će potražnja za energentima biti sve veća i da je jasno da se sa porastom intenziteta trgovine razvijaju nova partnerstva, nove investicije, ali i svaka strana nastoji što povoljnije, 'proći', i zadovoljiti svoje potrebe i interese. Svakako treba spomenuti i „Inicijativu tri mora“, koja je nedavno na sumitu u Varšavi ojačana snažnom potporom američkog predsednika Donalda Trampa. Naime, opasna „velika gasna igra“ postupno zahvata i samu Evropu u kojoj američka politika vrlo različitim sredstvima iscrtaava nove linije podele. Vašington Nemačku vidi kao snažnog geopolitičkog rivala koji trenutno konkretno konkuriše američkim ekonomskim, trgovinskim i sigurnosnim interesima, zato predsednik Tramp nesumnjivo cilja na izolaciju Nemačke. Vrlo je lako zaključiti kako je deo „velike igre“ i najnovija američka geopolitička inicijativa „Tri mora“, za koju mnogi drže da je atlantistički „trojanski konj“, usmeren na podrivanje dominantnog uticaja Nemačke i Francuske unutar Evropske unije. Pored Poljske, ključna uloga u novoj američkoj strategiji prema

¹⁹ Kovacevic, A. (2009). The Impact of the Russia-Ukraine Gas Crisis in South Eastern Europe. Oxford Institute for Energy Studies

²⁰ Prvulović Vladimir (2008): "Savremeni Međunarodni Odnosi", Megatrend univerzitet, Beograd, 20

Evropi i Rusiji, pripada i Hrvatskoj. Usklađivanje energetske politike dvanaest zemalja koje izlaze na Baltičko, Jadransko i Crno more, ima za cilj potiskivanje Gazproma i ruskog gasa sa tržišta država srednje i istočne Europe, pri čemu je izgradnja LNG²¹ terminala u Poljskoj i Hrvatskoj ključna za dopremanje skupljeg američkog gasa iz zemlje. Očekuje se da će nemačko – francuski savez početi „diktirati drugačiji model razvoja Unije od dosadašnjeg“, što može da dovede do neslaganja i unutar ostalih evropskih država i slabljenja moći EU prema moći država. Prognoza je potpisivanje Ugovora, ali koji ne podržava insistiranje na količinama gasa. Takvo rešenje podržava i Evropska komisija, ali Ukrajina se trenutno ne slaže s time. Vrlo je neizvesno tačno prognozirati rešenje i mogući su preokreti sa više strana. Evropske države se spremaju s većim količinama uskladištenog gasa dočekati istek starog Ugovora, kako bi bezbolno prevazišli eventualne teškoće i odgode, a poučeni iskustvom iz 2009. godine.

Literatura

- Berković Svjetlan (2006.): "Diplomacija i diplomatska profesija", *Urban – Media*, Dubrovnik, fn. 15
- Kovacevic, A. (2009): The Impact of the Russia–Ukraine Gas Crisis in South Eastern Europe. Oxford Institute for Energy Studies, fn. 19
- Pokos Siniša (2014): "Ekonomska diplomatija u odnosu na uticaj predsedničkih ovlašćenja", *The Business Review*, Cambridge, ISSN 1553-5827, fn. 17
- Pokos Siniša (2019): „Uloga ekonomske diplomatije u strateškom preuzimanju naftnih kompanija Jugoistočne Evrope“, *Megatrend Univerzitet*, Beograd, fn. 18
- Prkut Duje, Vidov Petar (2019): „Zarobljavanje plinom, Istraživački izvještaj studija kvalitete javnog upravljanja i stanja zarobljenosti u energetske sektoru“, Zagreb, fn. 21
- Prvulović Vladimir (2006): "Ekonomska diplomatija (Treće dopunjeno izdanje)", *Megatrend univerzitet primenjenih nauka*, M42, ISBN 86- 7747-214-2, COBISS.SR-ID 130524684, Beograd, fn. 8
- Prvulović Vladimir (2008): „Savremeni Međunarodni odnosi“, *Megatrend univerzitet*, ISBN 978-86-7747-312-9, COBISS.SRID 149335308, Beograd, fn. 20
- Roy Allison (2014): „Russian ‘deniable’ intervention in Ukraine: how and why Russia broke the rules“, Oxford Academic, *International Affairs* Volume 90, Issue 6, 1257, fn. 12
- Stern P. Johnatan (2005): "The Future of Gas and Gazprom", *Oxford University*, fn. 16

²¹ Prkut Duje, Vidov Petar (2019): "Zarobljavanje plinom, Istraživački izvještaj studija kvalitete javnog upravljanja i stanja zarobljenosti u energetske sektoru", Zagreb, 61

Internet izvori:

<https://www.gazprom.com/about/>
<https://demarse.ru/hr/design-construction-and-management-of-main-gas-pipelines-russias-gas-pipelines-a-map-and-a-diagram.html>
<https://www.gazprom-neft.com/company/at-a-glance/>
<https://www.gazprom.com/about/production/transportation/>
<https://www.gazprom.com/projects/turk-stream/>
<https://www.ppd.hr/ppd-i-gazprom-potpisali-dugorocni-ugovor-o-opskrbi-prirodnim-plinom-v14>
<https://www.gazprom.com/press/news/conference/2019/export-to-europe/>
<http://www.ips.ac.rs/publications/juzni-tok-i-alternativni-putevi-slabdevanja-energentima-na-balkanu/>
<https://www.britannica.com/place/Crimea>
<https://demarse.ru>

EUROPE 2020 – THE NEW GAS CRISES?

This paper presents and has predicted events after 11 years since the last European gas crisis. The aim of the work is the projection and events taking place and that is indicating the possibility of facing Europe with shortages or with less supply of this strategically important energy source that could lead to natural-gas reductions and influence the prices of this energy-generating product and therefore to the economy of Europe and the world. The countries of Europe actively implement measures to reduce the risk of shortages of gas as an energy source. The annexation of the Crimean peninsula, the complex relationship between Russia and Ukraine, the European Union and sanctions to Russia, the state of interdependence for distribution and continuous disputes are operatively specific individual factors in this paper. The risk of shortage or less gas supply is threatened if Gazprom halts delivery to Naftogaz (Ukraine), and the basis of the forecast is the expiration of the ten-year gas supply and distribution agreement that ends on December 31, 2019. Negotiations on a new contract are being carried out with the mediator - the European Commission. Gazprom diversifies distribution by construction and completion of North Stream 2 in the north of Europe and the Turkish stream in the south of Europe. The research methods used by the author are: with the methods of analysis and synthesis of the observed processes and phenomena in connection with the wider problems that occur in the region the aim is to use the proven hypotheses from the personal doctoral dissertation, the usual statistical methods, the abstraction and concretization method and the description of all relevant events. The result of the research can be the basis for a great knowledge in this area, contributing to the understanding of the gas industry as well as its further development and strategy in the region. The conclusion is that the diversification of gas supply is necessary for the integrity and security of the European Union and for the further development and growth of the GDP.

Keywords: Gazprom, gas crisis, gas distribution Europe, European Commission, energy strategy, Crimea, sanctions of Europe and the US